

Mészáros Zoltán¹

A hadászati és harcászati felderítés, hírszerzés és információgyűjtés helyzete, fejlődésének lehetséges irányai a hazai katonai szaksajtó tükrében 1873 és 1907 között

*The Situation and Possible Directions of Development of Military
and Combat Reconnaissance, Intelligence and Information Gathering
in the Hungarian Military Press Between 1873 and 1907*

A tanulmány a hadászati és harcászati felderítés, hírszerzés és információgyűjtés értelmezési kereteit vizsgálja az 1873 és 1907 közötti időszakban a Ludovika Akadémia Közlönye című katonai szakfolyóiratban megjelent írárok – eredeti dolgozatok, továbbá szemlék, ismertetések – alapján. A forrásul szolgáló cikkek részletesen tükrözik a katonai gondolkodásban a 19. század végén és a 20. század elején végbemenő változásokat, különös tekintettel a hírszerzés, felderítés és biztosítás gyakorlati megközelítéseire. A dolgozat feltárja a lovasság klasszikus szerepének fokozatos átalakulását, a járőrszolgálat, a portyázás, biztosító és hírszerző egységek működésének részleteit, valamint az újabb eljárásrendek (gyalogos, kerékpáros, motorizált és légi felderítés) megjelenését. Elemezzük a korabeli szabályzatok, gyakorlatok, valamint a külföldi modellek recepcióit, így kirajzolódik az a gondolkodásmód, amely alapján a magyar Honvédség nemcsak reagál a változásokra, hanem a hazai viszonyokra vonatkoztatva értelmezni is igyekszik azokat.

Kulcsszavak: Magyar Királyi Honvédség, Ludovika Akadémia, Ludovika Akadémia Közlönye, katonai tudományos folyóirat, felderítés, hírszerzés, információgyűjtés

The study examines the interpretative framework of military and combat reconnaissance, intelligence and information gathering on the basis of articles published in the military journal, the Bulletin of the Ludovika Academy, between

¹ Főigazgató, Nemzeti Közszerzői Egyetem Egyetemi Könyvtár; doktori hallgató, Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: meszaros.z@uni-nke.hu

1873 and 1907 – original papers, as well as reviews and reviews. The source articles reflect in detail the changes in military thinking in the late 19th and early 20th centuries, with a particular focus on practical approaches to intelligence, defence and security. The essay explores the gradual transformation of the classical role of the cavalry, the details of patrols, raiding, provisioning and intelligence units, and the emergence of newer procedures (on foot, on bicycle, motorised and aerial reconnaissance). The analysis of contemporary regulations and practices, as well as the reception of foreign models, reveals a way of thinking in which the Hungarian Defence Forces not only reacted to changes, but also tried to interpret in relation to domestic conditions.

Keywords: Royal Hungarian Defence Forces, Ludovika Academy, Journal of the Ludovika Academy, military scientific journal, reconnaissance, intelligence, informaiton gathering

Bevezetés

Az információgyűjtés meghatározására vonatkozóan több megközelítés létezik, ezek közül a dolgozat a taktikai (katonai) és stratégiai (politikai) felosztáson alapuló hírszerzést alkalmazza.² Ennek értelmében a taktikai hírszerzés a katonai célú információszerzésre vonatkozik, amelynek közvetlen célja egy konkrét fegyveres összeütközés során az ellenség erőinek, tevékenységének stb. a műveleti területen adat- és információgyűjtési eljárásokkal történő közvetlen és közvetett módon megvalósított megismerése, beleértve a csapat-, cél- és akadályfelderítést, az ellenséges erők zavarását, valamint az ellenséges erő saját erőre vonatkozó felderítésének megakadályozását.³ Ebben a megközelítésben és a vizsgált időszakban alkalmazott eljárásrendek vonatkozásában a taktikai hírszerzésnek hadászati és harcászati szintjét különböztethetjük meg úgy, hogy a kettő közötti különbség főként a saját erő és a felderítést végző személyek vagy alakulatok közötti távolságban határozható meg.

Az úgynevezett hosszú 19. század második felében két olyan fegyveres konfliktus zajlott Európában, amelyek alapvetően változtatták meg az újkorban és a felvilágosodás korában számos tekintetben változatlanul működő hadászati, hadműveleti és harcászati eljárásokat. E két esemény közül az első az 1866-ban bekövetkezett porosz–osztrák–olasz háború volt, ahol megjelentek a hátultöltő fegyverek, ezzel pedig elkezdődött a modern háborúk sora.⁴ A második pedig az 1870–71-ben zajló porosz–francia háború, amely elmélyítette az ellentétet a franciák és a németek között, ezzel megágyazott a következő évszázad két nagy háborújának, ugyanakkor szintén több újítás alkalmazásának is terepe volt mindkét oldalról (például léghajók bevetése vagy a lovasság új szerepe a harctéren).⁵

A század utolsó évtizedeire tehát eldőlt: az alkalmazott új eszközök és eljárásrendek (új típusú fegyverek, füst nélküli lőpor, lovasság feladatai, változások a harcrendben, új közlekedési eszközök) miatt át kell gondolni a különböző fegyvernemek működését, így

² Vö. BODA–REGÉNYI 2019: 57–59.

³ KRAJNC 2019: vonatkozó szócikkek.

⁴ HERMANN 2023: 149–151.

⁵ SALAMON 2011: 903–906.

többek között az addig szinte kizárólag a lovasság tevékenységi körébe tartozó harcászati és hadászati felderítés kérdését is.

A Habsburg Birodalom, majd 1867-től az Osztrák–Magyar Monarchia katonai gondolkodóinak munkáiban, illetve a szárazföldi haderő alkotórészeiben⁶ megjelenő változásokat és kísérleteket lekövethetjük a *Ludovika Akadémia Közlönye* című folyóiratban megjelent tanulmányokon, szemléken keresztül.

A *Ludovika Akadémia Közlönye* az első folytatólagosan megjelenő magyar nyelvű katonai szakfolyóirat, amely 1873. november és 1907. december között látott napvilágot. Szerkesztői és a szerzők zöme a Ludovika Akadémia tanári karának tagjai voltak. A folyóirat jelentős hatást gyakorolt a magyar katonai műnyelv fejlődésére, továbbá a hadtudomány és a katonai műszaki tudományok alakulására is, részben önálló tanulmányokon, részben pedig külföldi szakirodalmat bemutató referáló cikkeken keresztül.⁷ Arról, hogy 34 éven keresztül általános és meghatározó forrás volt, az előfizetői jegyzékek tanúskodnak,⁸ amelyek alapján látható, hogy a lap a magyar királyi Honvédség teljes vertikumához, továbbá a társszervekhez és a nagyobb tudományos és közgyűjteményeken keresztül szélesebb olvasóközönséghez is eljutott.

A *Közönyben* számos tanulmány, rövidebb cikk, szemle, ismertetés foglalkozik a hírszerzés, felderítés és biztosítás kérdésével (e három területet rendszerint együtt kezeli a korabeli irodalom). A dolgozatnak nem célja, hogy minden megjelenésről referáljon, így az egyes hazai és külföldi gyakorlatok, könyv- és folyóirat-recenziók bemutatása is csak indokolt esetben történik.

Utasítások

Mielőtt megvizsgáljuk a *Közönyben* megjelent cikkeken keresztül a harctéri felderítés helyzetét, érdemes megismerni a vonatkozó utasításokat.

A Regényi Kund Miklós által magyarra lefordított 1872. évi *Felderítő-szolgálati utasítás*⁹ (a továbbiakban: *Utasítás*) bevezető tanulmányaiból megismerhetjük az Osztrák–Magyar Monarchia katonai hírszerzésének 19. századi állapotát. A taktikai és stratégiai felderítés egyaránt a haderő feladatkörébe tartozott, amely általában a fegyveres konfliktusra és az azt közvetlenül megelőző időszakra koncentrált. A napóleoni háborúktól kezdve az egyre inkább jellemző manőverező hadseregek hatékony felderítése alkalmi információgyűjtési tevékenységgel azonban már nem volt megoldható, ezért a század közepére létrehoztak egy olyan központi szervezetet (ez az *Evidenzhaltungs Abteilung*, később *Evidenzbüro*), amelynek

⁶ A császári és királyi hadsereg, a magyar királyi Honvédség és a k. k. Landwehr.

⁷ A *Közöny* szerzői és szerkesztői 30–50 folyóiratot szemléltek folyamatosan, a szerkesztőség pedig önállóan is előfizetett lapokra. Például 1887-ben 17 folyóiraatra (az Osztrák–Magyar Monarchiából 4 magyar és 3 német nyelvű lapra, továbbá 4 német, 2 francia és 1-1 svájci, olasz, brit és orosz periodikára), amelyek felhasználásával csak abban az évben 512 referáló cikk született.

⁸ A *Közönyben* először 1882-ben nyilatkoznak az előfizetőkről. Részletes táblázatot 1890-ben közölnek első alkalommal, majd 1898-ban és 1900-ban név és tartózkodási hely szerinti jegyzéket is. Az előfizetők száma 398 (1880) és 2000 (1907) között mozgott, ám ezek a számok nem tükrözik, hogy valójában hány olvasóhoz jutott el a folyóirat, hiszen számos kerületi parancsnokság, dandár, ezred, minisztériumi és központi szervezet, tiszti kaszinó, könyvtár is az előfizetők között szerepel.

⁹ BODA–PARÁDI–REGÉNYI 2014: 70–441.

elsősorban elemző-értékelő feladata volt, és amely állandó, hazai és külföldre telepített ügynökök és rezidentúrák segítségével igyekezett folyamatosan információkat gyűjteni és feldolgozni.¹⁰ A harctéri – hadászati és harcászati – felderítés jelentősége nem csökkent: az *Utasítás* ezért is tér ki részletes alapossggal a vizuális megfigyeléstől a beszámoltatáson, kikérdezésen át az ellenséges területről származó iratanyag begyűjtésén keresztül az indirekt módon szerzett ismeretekig (például az ellenséges ország vasúti vagy távírdán dolgozó szakembereivel történő kapcsolattartás révén szerzett). A gyűjtőmunkát elválasztja az értékelő tevékenységtől, amelynek segítségével a megszerzett adatok többé már nem önmagukban léteztek, hanem beilleszthetővé váltak egy olyan struktúrába, amelynek elemei együttesen szolgálnak arra, hogy a vezérkar pontosabb műveleti helyzetet legyen képes összeállítani.¹¹

Az *Utasítás* a következőképp határozza meg a (harctéri) felderítő szolgálat feladatát:

„[...] célja az ellenség szüntelen megfigyelése és fürkészése, annak érdekében, hogy helyesen ítélhesük meg és vehessük számításba fegyveres erejét, hogy megismerjük mozgását, harcászati tevékenységét, terveit és szándékait, megerősített helyeinek és egyéb katonai intézményeinek állapotát, a népesség politikai hangulatát, a hadszíntéren, illetve az azzal határos területeken lejátszódó folyamatokat, azaz általában olyan hírek szakadatlan beszerzése az ellenfél helyzetéről, melyek saját hadműveleteink megfelelő vezetéséhez szükségesek.”¹²

A felderítés végrehajtása tekintetében három fázist különböztet meg: azt az időszakot, amikor valószínűvé válik a háború, az ellenséges mozgósítás időszakát, végül pedig a háború időszakát.

A harcászati felderítő tevékenység az *Utasítás* 35. §-ától kezdődik: itt a szabályzat 8 pontban¹³ és 41 alpontban foglalja össze, hogy a felderítőknek az ellenség nagyságáról, összetételéről, működéséről, valamint az útvonalakról és a lakossággal kapcsolatban milyen kérdésekre kell választ keresniük.¹⁴ Ezt szervesen kiegészítik a 36–37. §-ban tárgyaltak, amelyek a hírszerző tevékenységre vonatkoznak: a tudósítóknak meg kell figyelniük az ellenséges haderő fontosabb személyi változásait, le kell jelenteniük az elszenvedett vereségeket (tábornokok és törzstisztek esetében név és rendfokozat szerint is, tisztek és legénységi állomány esetén összegezve, csapattestenként), valamint a csapatok fizikai és erkölcsi állapotát, a politikai viszonyokat, a háterszággal történő közlekedési (különösen vasúti) útvonalak és szállítóeszközök helyzetét.¹⁵

Az *Utasítás* záró szakaszai felsorolják a harctéri felderítés támogatásához nyújtandó eszközöket és felszereléseket. Így például azt, hogy a tisztek külön pénzt kapnak azért, hogy felhasználásával felbérelhessenek helyi civileket, akik közvetlen információkkal tudnak szolgálni, vagy rendelkezésükre bocsátanak a vidék népviseletébe öltözött tábori

¹⁰ PARÁDI 2014: 27–39.

¹¹ REGÉNYI 2014: 51–57.

¹² BODA–PARÁDI–REGÉNYI 2014: 70.

¹³ Ezek a következők: A) Az ellenséges csapatok létszáma, tagozódása és ereje vonatkozásában; B) A csapatok diszlokációja vonatkozásában; C) A menetben lévő csapatok vonatkozásában; D) A csapatok állapotának vonatkozásában; E) A terep vonatkozásában; F) Raktárak, lerakatok és mindenfajta készletfelhalmozás vonatkozásában; G) A közlekedés vonatkozásában; H) A lakosság vonatkozásában.

¹⁴ BODA–PARÁDI–REGÉNYI 2014: 86–89.

¹⁵ BODA–PARÁDI–REGÉNYI 2014: 89–93.

csendőröket, akik beszivároghatnak az ellenség vonalai mögé. Felszerelésük részét képezik különböző levélpapírok és borítékok (ezek alkalmasak vegytintával vagy hagyományos tintával való jegyzetelésre és jelentések továbbítására), vegyszerek a titkosíráshoz, pecsétek, bélyegzők, rejtjelkulcsok, külföldi és belföldi útlevelek, igazolványok, okmányok, vándorkönyvek, bel- és külföldi cégek szóróanyagai, körlevelei, valamint tipikus városi és vidéki civil öltözetek.¹⁶

Az *Utasítást* a felderítő szolgálat ideiglenes (tábori) központjának követelményei (parancsnok, valamint 3-4 vezérkari százados, akik több nyelven beszélnek, jellemük szilárd, kiváló emberismerők és nem fecsegnek), majd formanyomtatványok, mintatáblázatok, úrlapok zárják, mintegy ötven oldalon keresztül.¹⁷

A szabályzó hazai megfelelője a m. kir. Honvédség *Szolgálati szabályzat*ában található. A második rész XIX. fejezete (34. § 222. – 51. § 333., azaz: Földerítő és biztosítószolgálat. Portyázókülönítmények)¹⁸ foglalkozik a harctéri felderítéssel. A fejezet három csoportra bontja a feladatot: A) Földerítőszolgálat, B) Biztosítószolgálat (I. Menetbiztosítócsapatok; II. Előőrsök) és C) Portyázókülönítmények.

A felderítő szolgálat esetén – amelyet a lovassági fegyvernem valósít meg, akadályoztatás esetén gyalogosok, illetve utóbbiak kiegészíthetik a lovasságot – megkülönböztet közeli és távoli felderítést, előbbire a biztosítószolgálat közvetlen kiegészítéseként tekint, akik így szükség esetén bekapcsolódnak a harctevékenységekbe. A szolgálatot önálló lovastestek hajtják végre, akik a felderítő tevékenységen túl a saját erő tevékenységének leplezésén is dolgoznak. Elsődleges feladatuk az ellenséges zöm felderítése, amihez kisebb egységekre (járőrökre) oszthatók fel, s mivel a feladat nagyfokú kreativitást igényel a különböző körülmények miatt, az egységek parancsnokai számottevő döntési jogkört kapnak. Felkészítésük során az általános célokat ismerik meg (mit kell figyelniük, miről kell beszámolniuk), az elvégzett feladatról pedig legalább naponta egyszer (este) jelentést kell tenniük a parancsnokság felé. A fejezet meghatározza a szolgálatot adó személyek felszerelését (jó térkép, óra, távcső, iránytű) és elvárt képességeit, tulajdonságait is (éles szem, lélekjelenlét, határozottság, katonai képzettség). A 38–39. § a kémek, hadifoglyok, szökevények és polgári egyének útján szerzett hírekkel kapcsolatban állapít meg feladatokat, és a velük szemben alkalmazott kikérdezési technikákat sorolja fel.¹⁹

A biztosítószolgálat elsődleges feladata az ellenséges felderítő tevékenység elhárítása, továbbá szükség esetén a harckész állapot gyors elérése. Biztosítószolgálat szervezését a hadra kelt sereg minden nagyobb egységénél (oszlop, utánpótlás) kötelezővé teszi a *Szabályzat*, amely külön kitér arra is, hogy a szárnyakon, valamint a zöm esetén minden irányban szükséges biztosítócsapatokat szervezni, akiknek akár fel is kell magukat áldozni, ha a főerő védelme ezt feltétlenül megkívánja. Az utasítás részletesen tárgyalja a menetbiztosító és a tábori biztosítócsapatok feladatkörét, szervezetét, irányítását, beleértve a tartalékokat is, valamint külön kifejti az előőrsök és portyázókülönítmények szerepét.²⁰

¹⁶ BODA-PARÁDI-REGÉNYI 2014: 98–103.

¹⁷ BODA-PARÁDI-REGÉNYI 2014: 103–161.

¹⁸ *Szolgálati szabályzat* 1910: 131–196.

¹⁹ *Szolgálati szabályzat* 1910: 131–150.

²⁰ *Szolgálati szabályzat* 1910: 150–196.

Helyzetkép

A *Közlöny* folyamatosan számos külföldi, főként európai folyóiratot és könyvet szemlézett, a segítségükkel megállapíthatjuk, hogy melyek voltak azok a területek, amelyek a honvédség döntéshozóit érdekelték. Általában elmondható, hogy az érdeklődés nagyon is gyakorlati szempontú volt, azaz azt tartották szem előtt, hogy a következő háborút milyen eszközök, eljárásrendek jellemzik majd, és ez mennyire jósolható meg a legutóbbi fegyveres konfliktus tapasztalataiból. A magyar (és az osztrák–magyar) haderő számára történelmi okokból is számottevő értékkel bíró lovassági fegyvernem jövőjéről sorsa a 19. század utolsó negyedében bizonytalanná vált, ezért számos olyan cikk olvasható a folyóirat hasábjain, amely a lovassággal és ezzel együtt annak klasszikusan meghatározó feladatával, a harcászati és hadászati felderítéssel foglalkozott, amelynek elsődleges célja a leendő harc terep- és erőviszonyainak felmérése.

Mindenekelőtt vizsgáljuk meg az egyes országok lovassági fegyvernemmel kapcsolatos, a *Közlöny*ben megjelent cikkek alapján felvázolható megfigyeléseit.

Német Birodalom

A *Közlöny* legelső, azaz 1873 novemberében megjelent lapszámának első tanulmányát Forinyák Gyula őrnagy jegyzi, a dolgozat címe: *A lovasságnak a hadműködések alatti alkalmazásáról*.²¹ A tanulmány a legutóbbi, azaz az 1870–71-es porosz–francia háborút vizsgálja a lovasság tevékenysége szempontjából, és arra a kérdésre keres választ, hogy a következő konfliktusban is a németek által itt alkalmazott eljárás lesz-e a mérvadó, vagy a mindenkor hadszíntér és harci helyzet alapján döntenek-e a parancsnokok a lovasság alkalmazásáról. A németek franciák ellen alkalmazott taktikájának lényege a gyors mozgósítás, az átkaroló alakzat és a teljes tartaléklovasság saját arcvonal elé rendelése volt, hírszerzés tekintetében pedig kisebb létszámú portyázó csapatok ellenséges területre küldése a saját erők gyülekezésének idején és a hadjárat elején. A cikk tanulsága, hogy noha komoly történelmi példák vannak a nagyszámú lovasság arcvonal előtti bevetésére (felidézi Nagy Frigyes és Napóleon hadjáratait is), ez csak akkor hatékony, ha minden körülmény adott (széles, sík, akadály nélküli terepen történik az előrenyomulás), ugyanakkor a kisebb lovasegységek hatékonyabbak a meglepetés, a megtévesztés és a hírszerzés tekintetében is. Forinyák cikke azért is érdekes, mert érveit egy hipotetikus orosz–magyar háborúval is szemlélteti, ahol az oroszok törnének be a Kárpátokon keresztül, s nyilván nem kockáztathatnák meg a hágókon nagyobb lovasosztagok mozgását, amelyeket jól elhelyezett gyalogosok hatékonyan tudnának feltartóztatni. Azzal természetesen a szerző is egyetért, hogy a lovasság, a sereg zöme és a trén nem azonos sebességgel mozog – ideálisnak a tartaléklovasság 1–3 nappal a főerők előtti mozgását látja úgy, hogy attól függetlenül kisebb osztagok a lovassági arc előtt végezzenek felderítő, szükség esetén pedig elterelő manővereket.

²¹ FORINYÁK 1873–1874: 1–13.

Franciaország

A részben az 1870–71-es eseményekre alapozott, 1881-ben megalkotott francia lovassági utasítási tervben szerepel, hogy a lovasság hírszerzési és biztosítási feladatait a harctevékenység előtt külön kellene választani, ami a hatékonyságot szolgálná, hiszen a kisebb egységek mozgékonyabbak és könnyebben tévesztik meg az ellenséget. Hadosztály vagy hadtest magasabbegység esetén az alkalmazandó eljárás a főerőktől távolabb elhelyezni a biztosítócsapatokat, majd a felderítőket – hadtest esetén, ha a helyzet megkívánja, a hírszerzőket akár lovastüzéregységekkel is lehet támogatni. A menet alatt az információgyűjtést végző lovasság az oszlopok előtt halad, szükség esetén a szárnyakon vagy akár hátul is, például szorosokon történő átkeléskor. A felderítést a következők valósítják meg: tisztí járórok (őket az ellenség vélt irányába szükséges kiküldeni, feladatuk az arcvonal kiterjedésének megállapítása és az arcvonal mögötti erők felmérése), felderítő járórok (ők a főerőt 2–3, esetleg több nappal előzik meg, feladatuk a terep átkutatása, 4–8 emberből állnak). A tisztí járórok, valamint a felderítő járórok és ezek tartalékai felderítőkülönítményt alkotnak, ez hadosztályonként (ami 24 századból áll) 2 századot jelent. Egy járórt 6 ember alkot, egy szakasz 4 járórból áll, a járórok működési területe pedig 3 kilométer szélességű. A felderítők mögött 2–3 kilométerrel a biztosítócsapatok haladnak, őket pedig ezrederejű tartalék követi.²²

Franciaországban felmerült, hogy a felderítő és biztonsági szolgálaton túl szükség van-e még egyáltalán a lovasságra. A lovasság hadászati értékeit a porosz–francia háború után sem vonták kétségbe, azonban a harcászati igen: megszűnhetnek a nyílt lovasrohamok, hiszen a gyalogsági tűz 1000–1500 méterig hatásos, amit pihent lovakkal 3–4 perc alatt lehet megtenni: ennyi idő alatt a gyalogosok 40-szer löhetnek, azonban a lövéshez nyugodt gyalogság kell, valamint ideális látási és terepviszonyok, ami nem áll mindig rendelkezésre. 3–4 órás harc alatt a gyalogság kifárad, és ha ilyenkor „egy compact és fenyegető lovascsapat hirtelen megjelenik, magasan villogó kardokkal rohanva és számítsuk ki a morális hatást, melyet egy ily támadás már demoralizált és vezénylet nélkül levő emberekre gyakorol!”²³

1900-ban a francia szakajtó alapján kiderült, hogy a felderítés és a biztosítás kérdése erősen foglalkoztatja a hadvezetést. Az aktuális francia szabályzat értelmében a terepen megvalósuló információgyűjtés a lovashadosztályok feladata, amelyet messze a menetszlopok előtt hajtának végre. A harcászati felderítéssel az utóbbi években kezdtek el behatóbban foglalkozni, mert ezt a területet eddig elhanyagolták.²⁴ Ennek sikeressége nagyban függ attól is, hogy a lovassághoz jól képzett gyalogság csatlakozzon. Mivel lehetetlen minden gyalogos katonát ezen a területen egységesen kiképezni, arra kell törekedni, hogy századonként legyen pár jól kiképzett felderítő, akik ezt az elnevezést elnyerik, és zászlóaljanként vagy ezredenként szükség szerint külön osztagban egyesíthetők. Ők a távbecslésben, a tűzhatás megfigyelésében, csapaterők megítélésében, terepfelmérésben, térképolvasásban és tájékozódásban legyenek különösen felkészültek. A csapatok előtt maximum 600–700 méterre haladnak, elsődleges feladatuk az ellenséges lovas és gyalogos járórok zavarása, valamint félvezetése úgy, hogy azok a későbbi saját tűzvonal szempontjából kedvező helyzetben

²² BÁRCZAY 1881: 23–37.

²³ Vö. A lovasság harcászatról 1886: 108–110 és 142–145.

²⁴ A felderítő és biztosító szolgálat 1900: 1044–1045.

vonuljanak. Ezen túl pedig szintén a gyalogos felderítők feladata az alkalmas állások elfoglalása a saját erők támogatására, valamint bevonhatók az oldalak biztosítására is.²⁵

Olaszország

Az 1890-es évek elején életbe lépő új olasz lovassági szabályzat kiadásának oka a füst nélküli lőpor elterjedése, ami hátrányos helyzetbe hozta a lovasságot a többi fegyvernemmel szemben, hiszen a lőporfüst segített az ellenség bemérésében, illetve elfedte a saját működést is. Noha az új fegyverek és lőpor segítségével növekszik a hatásos lőtávolság, a lovasság fontosságát az olaszok nem látják csökkenni a harctéren „mindaddig, míg az emberek idegekkel fognak bírni, melyek páni rettegést vagy exaltációt előidézni képesek”.²⁶ Ezen túlmenően pedig a felderítő és biztosító különítmények a jövőben is hatékonyan lesznek bevetethetők olyankor is, amikor két vonuló sereg találkozik, hiszen sok idő, amíg a gyalogság felfejlődik, a küzdelem hátralevő részében pedig továbbra is elengedhetetlen az információk gyors továbbítása, aminek leghatékonyabb eszköze a lovasság, amely egyébként vonuláskor is a gyalogság sebességének kétszeresével mozog.

Az olasz lovasság feladatait öt csoportra lehet osztani, amiből kettő felderítésre, kettő biztosításra és egy harcra vonatkozik. Ezek a következők: 1. hadászati felderítés (pár nappal a sereg előtt mozgó lovashadosztály); 2. oszlopok előtti (harcászati) felderítés (közvetlen felderítés és hírszerzés, a felderítő lovasság az elővéd éle előtt 8–10 kilométerrel mozog, valamint felderítő járőrök, akik legalább a felderítő arcvonaltól szélességében haladnak); 3. biztosító lovasság (századerejű, feladata a menetoszlop oldalainak átkutatása, megakadályozza az ellenség felderítőinek és elővédjének tevékenységét, biztosítja az utak keresztesződéseit a következő iniciatíva szerint: 10 percnnyire legyenek a főerőtől oldalirányban, 10 percig kutassák a terepet vagy faggassák a lakosságot); 4. elő- és oldalvéd (az oszlopok oldalaitól 4–5 kilométerre); 5. harc (a gyalogsággal együttműködve, főként a szárnyakon való beavatkozás gyalogság ellen, ellenséges lovasság ellen arcvonaltal, hátráló ellenfelet pedig üldözve, továbbá a tüzéség ellen oldalban és hátban, ha a terepszonyok miatt mégis arcban szükséges, akkor több szakasz csoportban törjön a lövegekre, a fedezetet rohanja meg).²⁷

A *Rivista Militare*-ben 1889-ben leközölt másik nézet szerint a lovasság célja az ellenség lokalizálása és mielőbbi harc kiprovokálása: ha ez sikeres, azaz az ellenséges lovasság megsemmisült vagy szétszóródott, akkor a felderítő lovasok megkereshetik és felmérhetik az ellenséges főerőt. A cikk szerint a jelenlegi rendszer azért nem jó, mert túlzottan szétszórt: egy lovashadosztály megközelítőleg 30–35 kilométeres arcvonalon, 16 kilométeres mélységben halad, s a teljes erejének felével valósítja meg a hadászati felderítést, ami túl sok, ahogy a harcászati felderítés esetén alkalmazott osztagok is túl nagyok. Ehelyett a felderítést kisebb, tiszták által vezetett csoportokban érdemes végrehajtani.²⁸

²⁵ A gyalog felderítők alkalmazása a harc bevezetése alatt 1893: 334.

²⁶ GEÖCZE 1892b: 1050.

²⁷ GEÖCZE 1892b: 1049–1061.

²⁸ Válogatott lovasok és tisztai járőrök a lovassági hadászati felderítésnél 1889: 1075–1076.

Az Osztrák–Magyar Monarchia császári és királyi hadserege és a magyar királyi Honvédség

A magyar nemzeti haderő létrehozásának eszméje már a 17. században megfogalmazódott, ám tényleges intézményesülésére csak a kiegyezést követően, 1867-ben került sor. A magyar fél önálló hadseregre irányuló törekvése tulajdonképp beleillett az Osztrák Császárság 1866-ban indult hadügyi reformfolyamataiba, amelyeket Franz von John hadügyminiszter többek között az általános hadkötelezettség bevezetésével kívánt modernizálni. A reform részeként létrehozták az úgynevezett második vonalat, amely főként belső rendvédelemmel foglalkozna, háború esetén pedig az első vonal – azaz a császári és királyi hadsereg – támogatása és a honvédelem a feladata. A magyar fél egy önálló erő létrehozását támogatta, ami Bécs számára elfogadhatatlan volt, hiszen magában hordozta annak veszélyét, hogy a csehek és a galíciai lengyelek is hasonló önállóságot követelnek majd, ezért kompromisszumként Friedrich Beck ezredes, az uralkodó katonai irodájának főnöke felvetette az osztrák honvédség (k. k. Landwehr) létrehozásának javaslatát a magyar haderő ellensúlyozására. A fegyveres erő újjászervezésének ügye végül 1868-ra dőlt el, az ebben az évben kiadott XL., XLI és XLII. törvények intézményesítették a honvédséget, valamint a népfelkelést mint a harmadik vonalat.²⁹

1881-ben Forinyák Gyula ezredes megállapítja, hogy a fegyverzet fejlődésével beállt változások már a harc megkezdése előtt is éreztetik hatásukat, tudniillik az alakzatokban, illetve a csapatok felfejlődésében és a biztonsági szolgálat eljárásrendjének változásában is. A kézfegyvereken túl a tüzérségi eszközök is sokat fejlődtek: míg 15 évvel ezelőtt a gyalogsági fegyverek 500 lépésre sem hordtak, most 2000 lépésről tetemes károkat okozhatnak, a tábori 6 és 12 fontos ágyúk pedig 2000 lépésig voltak hatékonyak, míg a mostani lövegek már 4000 lépésig pusztítanak.³⁰ Ami a biztosítási – és felderítési – szolgálatot illeti:

„[...] általánosan ismeretes, hogy seregeket illetőleg ez a hadászati és harcászati biztosításra oszlik, hogy az elsőnek végzésével a sereg arcvonala elé küldött önálló lovas hadosztályok vagy dandárok vannak megbízva, és hogy ezen kiküldés célja inkább csak az, miszerint az ellenséges sereg állásáról, mozdulatairól, szándékáról, egyes részeinek erejéről híreket nyerjünk, saját seregünk mozdulatait az ellenség elől elfedjük stb., mintsem hogy egyes menetelő vagy táborozó seregrészeinknek az ellenség váratlan támadásaival szemben kellő biztosítást nyújtsunk, mert e tekintetben akár ki van küldve a hadsereg-lovasság, akár nincs, mindig külön intézkedések szükségesek, melyeket a harcászati biztosítás elnevezése alatt foglalunk össze.”³¹

Ha ezt a feladatot sikeresen végrehajtjuk, akkor – így Forinyák – lényegében a harcászati biztosítás is megvalósul, mert a közvetlen megfigyelés is megtörténik. Ezt azért tartja érdekesnek, mert Nagy Frigyesen és Napóleonon kívül 1866-ig nem nagyon gondoltak arra, hogy a lovasság kiküldésével megvalósul a hadászati biztosítás. 1870-ben a németek használták hírszerzésre a lovasságot, a franciák érthetetlen okokból nem.³²

²⁹ BALLA 2000: 15–25.

³⁰ Egy lépés átlagosan 75 cm BOGDÁN 1990: 156–158 alapján.

³¹ FORINYÁK 1881: 210.

³² FORINYÁK 1881: 209–219.

A harctéri hírszerzéssel kapcsolatban Tattay István³³ ad áttekintést 1893-ban. Értelmezése szerint „[a] hírszerző szolgálat célja az ellenségről bármily eszközökkel azon adatokat beszerezni, amelyek cselekvésünk biztosságára értékkel, illetőleg befolyással bírnak, a mi főbb körvonalozással az ellenség holléte, ereje, cselekvése és lehetőleg szándékának megállapításában rejlik.”³⁴ Mindez azért fontos, mert ahogy az 1870–71-es események is bebizonyították, az győzedelmeskedik, aki tudja, hogy az ellenség hol van és mit csinál, valamint képes a saját helyzetét titokban tartani.

„A hírszerzés legolcsóbban és legsikeresebben ügyességgel, bátorsággal, ravaszsággal, csellel fogatosítható”, és főként „éles katonai szemet követel”, valamint „erkölcsi bátorságot, merészséget, elszántságot, óvatosságot és eszélyt”,³⁵ illetve természetesen kiváló tájékozódási képességet. A hírszerzés eszközeit a szerző két csoportba sorolja minőség szerint. Ezek a *megbízható* eszközök, amelyeket közvetlenül fel lehet használni, ilyenek a hírszerző járőröktől, különítményektől, léghajóktól szerzett információk, továbbá a *kétséges* eszközök, amelyek megerősítésre szorulnak, mint a kémek, az elfogott posta és táviratok, valamint gyerekektől, foglyoktól, szökevényektől, polgári egyénektől származó hírek. A legjobban a hírszerző járőrök használhatók, akik akkor működnek igazán sikeresen, ha a célnak és a terepadottságokhoz mérten a leginkább megfelelő módon állítjuk őket össze, azaz gyalogos, lovas vagy vegyes járőrt küldünk (a katonai léghajózás egyelőre kevésbé hatékony, ezért ezzel a szerző nem számol). A lovas járőr gyorsan halad, megkerülheti az ellenséget, nagy területet képes bejárni, és az információt gyorsan tudja eljuttatni a parancsnoksághoz, azonban akkor is könnyen észlelhető, ha csak pár lovasból áll, jól látható és hallható, főként általános tájékozódáshoz alkalmazandó, hadászati jelentőségű. A gyalogos járőr óvatosan, csendben tud közlekedni, észrevétlenül képes megközelíteni az ellenséget, azonban lassú, és a megszerzett információt is lassan juttatja el a döntéshozókhoz – részletes tájékoztatást képes adni, harcászati alkalmazású.

Tattay részletesen tárgyalja a gyalogos felderítők feladatait, alkalmazott eljárásrendjét. A végrehajtás a járőrparancsnok kiválasztásával kezdődik, aki jó állóképességű, határozott, gyors döntéshozó legyen, olyan, aki bátor, elszánt, lelkiismeretes, továbbá rendelkezzen jó tájékozódó képességgel, és legyen kiváló térképolvasó. A járőr főként önkéntesekből álljon, ha ilyenek nincsenek, akkor alkalmas erdészeket, juhászokat, vadászokat javasol. A parancsnok indulás előtt megvizsgálja a járőr minden tagjának fegyverét és lábbelijét, gondoskodik róla, hogy legyen náluk elegendő lőszer, továbbá minden második embernél főzőedény és élelmiszer. A parancsnoknál írószer, papír, parancs („eligazító”), óra, látszó, tájoló, térkép van, valamint kíséri egy olyan vezető, aki segítségére lehet a tájékozódásban rossz látási viszonyok esetén. A parancsnok kijelöli a helyettesét, ismerteti a kommunikációhoz szükséges kéz- és hangjeleket, a járőr betáraz és elindulnak. A parancsnok még a körletben meghatározza és közli a járőrrel az első áttekintési pontot, ezt két emberrel megközelíti, miközben a helyettes vezetésével a járőr többi tagja 20–30 lépés távolságban lemaradva követi. Az áttekintési pontokat a fedett mozgás, illetve a tájékozódás miatt iktatják be a menetcélon belül. Erdős terepen a járőr tagjai párosával haladnak, elől a parancsnok, őt 50–100 lépéses közökkel követik a járőrpárok, akik kisebb kiterjedésű terepet

³³ Vö. TATTAY 1893: 272–282.

³⁴ TATTAY 1893: 272.

³⁵ Az „eszély” szó jelentése itt: lelemény, fortély, ravaszság. TATTAY 1893: 272.

át is kutathatnak. A haladás során csendben maradnak, kerülik a menetelést (lépéstartást), és szigorúan tiltott a dohányzás, valamint a csillogó tárgyakat el kell rejteniük – ha ez nem megoldható, mint például a szurony esetében, akkor azokat „fénymázzal” kell bekenni. Kézjelekkel kommunikálnak, vagy ha másként nem oldható meg, rövid füttyel. Fontos, hogy a járőr minden tagja mindig harcászati állapotban legyen, fegyvereik töltve és tűzkészen álljanak rendelkezésre. Kerüljék a településeket, de ha mégis be kell menniük egy településre, akkor a parancsnoknak két emberrel a legelső házba kell behatolnia, úgy, hogy az egyik katona kívülről biztosít, majd a lakókat fel kell szólítani az együttműködésre, tőlük általános tájékoztatást szerezni és vezetésükkel a legkevésbé feltűnő úton el kell jutni a falu előljárójához vagy a paphoz. Ezeket foglyul kell ejteni, majd elhurcolni a településen kívül tartózkodó járőr zöméhez. Itt a foglyokat részletesen ki kell hallgatni, és tudtukra adni, hogy a járőr át fog haladni a településen, és ha eközben ellenállásba ütköznek, megölik a túszoikat. Ezután a járőr páronként, különböző útvonalakon áthalad a településen, és egy előre meghatározott gyülekezési körletben várakozik. A járőr tagjait külön fel kell szólítani arra, hogy tilos a helység házaiba bemenniük.

Abban az esetben, ha a járőr működése több napot venne igénybe, a szabadban kell tölteniük az éjszakát. Ha ez valami miatt nem lehetséges, akkor elhagyatott épületet kell keresniük, amelyet még nappal fel kell deríteni. A szállást kora reggel el kell hagyni, a tervezett út irányával ellentétes irányba szükséges elindulni, s majd a szállás látótávolságán túl felvenni a helyes irányt.

A gyalogos járőr kerülje a harcot, azonban ha mégsem tud kitérni, akkor harcalakzatot vesz fel, rajvonalba érvényesíti a tűzhatását, végső esetben pedig „rajta!” kiáltással az ellenségre veti magát, és igyekszik azt elűzni. Ilyen esetekben nem ejtenek foglyot és nem kezdik üldözni a visszavonult ellenséget, azonban a saját főerőhöz történő visszatérést kerülőúton kell megvalósítaniuk. Abban az esetben, ha a járőrt vagy annak egyes tagjait elfogják, minden iratot meg kell semmisíteniük, és semmilyen értékes információt nem árulhatnak el.

Ha a felderítők megtalálják az ellenséget, fel kell mérniük, hogy az ellenség hol van, mit csinál, milyen erős, milyen fegyvernemek alkotják, milyenek a terepviszonyok, és mi a saját csapatokhoz viszonyított elhelyezkedése. Ezeket az információkat haladéktalanul futárral hátra kell küldeni, majd a járőrparancsnok dönt a továbbiakról. Amennyiben folytatja a feladatot, a járőr megvizsgálja az ellenség nyomait. Bakancs-, patkó-, keréknyom segít meghatározni az ellenséges fegyvernemeket és vonulásuk irányát, ahogy a vonuló ellenség által keltett porfellegek magassága is. A füst, a tűz fénye, esetleg kutyák ugatása a táborhelyre utal, az elhagyott táborhely kiterjedése, a lovak etetőhelyei, a főzőhelyek pedig az ellenséges csapatok méretét segítenek meghatározni. Az elhagyott táborhelyen fellelt iratok, parancsok, jelentések, továbbá leszakadt gombok, rendfokozati jelek szintén fontos információforrások.

Szükség esetén a civil lakosság tagjait is ki lehet hallgatni, de ehhez nagy gyakorlatra és óvatosságra van szükség. Mindenekelőtt fontos, hogy az alany ne tudja a kérdések mögött álló szándékot, a kérdező mindig maradjon közömbös, inkább barátságos, mint fenyegető. Az erőszak és a fenyegetés ugyanis ritkán vezet célra. Elfogott vagy átszökött személyekben soha nem szabad bízni, ugyanakkor bennük bizalmat kell kelteni, azonban ez kizárólag a parancsnok dolga, a járőr többi tagja legyen elutasító az őrizetessel szemben, akit mindig őrizzen valaki. Mivel a járőr kis létszámú alakulat, foglyok tartása kerülendő.

Abban az esetben, ha éjszakai felderítést kell végrehajtani:

„[a]z éji menet alatt a járőr embereit úgyszólván dajkálni kell, mert eltekintve az ily menetnek a kedély és lélekre gyakorolt nyomasztó hatásától, félni kell attól is, hogy emberek, ha csak pár lépésre is, eltávoznak a parancsnok oldalától, ismeretlen terepen elvesznek, rájuk többé számítani nem lehet s az úgyszólván járőr pótolhatatlan veszteséget szenved; s ha az emberek nem is tévednének el, hanem csak a járőrparancsnok közeléből távolodnak, a vezetés teljesen megszűnik, mivel az adott intések nem láthatók, hangos jeleket pedig, melyek az éjben igen messze hallhatók, adni nem lehet.”³⁶

Ha a járőr elvégezte a feladatát, másik utat kell választania a saját erőhöz történő visszatérésre. Mivel ilyenkor a járőr tagjai hajlamosak a fegyelmezetlenségre, a parancsnoknak külön figyelnie kell a rendre. Visszatérést követően szóban vagy írásban mielőbb jelentést kell tenni, illetve átadni a begyűjtött iratokat, tárgyakat.

A lovasság „tudósítási”, azaz hírszerzési képességeinek fontosságát tárgyalja Thyr cs. és kir. vezérkari alezredes után Kerner Pál is 1881-ben, hiszen – érvel – rendkívül ritkán fordul elő, hogy az ellenséges hadvezér terveibe közvetlenül betekintést nyerhessünk. A közvetlen, harctéri hírszerzés értékét az adja, hogy pontosabb, és ami bizonyos szempontból fontosabb, gyorsabb képet nyújt az ellenségről, mint a fedésben dolgozó ügynökök tevékenysége. Ez a feladat csak a lovassággal valósítható meg, amely a hírszerzésen túl az ellenség területén szabotázsakciókat, zavarkeltést is végrehajthat, elfoglalhat vagy megsemmisíthet vasúti és kommunikációs csomópontokat, valamint akadályozhatja az ellenség felderítését, azaz „az ellenség szándékát felismerje, a magunkét pedig elleplezze”.³⁷

A cél megvalósításához az ellenséghez vezető minden úton lovascsapatokat kell előre küldeni, akik „a hadseregnek, hogy úgy mondjuk, kinyújtott csápjait képezik: érintkezésbe lépnek és folytonos érintkezést tartanak az ellennel, annak szándékát kifürkészik, a láttakat és tapasztaltakat a hadvezetésnek gyorsan tudtul adják”.³⁸

Kerner szerint a felderítőknek a főerőtől távol kell tevékenykedniük, és mivel feladatuk az ellenséges felderítő tevékenység megakadályozása is, a lovasságot két, nagyjából egyenlő részre kell osztani: míg az egyik fél a tényleges felderítést végzi, a tartalékcsoportoknak az előretolt ellenséggel kell megütközniük. A felderítők működésének a saját arcvonalnál szélesebbnek kell lennie, számokban kifejezve ez a következőket jelenti. Egy lovashadosztály 30–40 kilométer széles és 10–15 kilométer mély felderítési övet tud hatékonyan lefedni, mert egy század 4–7 kilométer szélességben hatékony, egy ezred 8–14, illetve 12–21 kilométer szélességben (4, illetve 6 századdal), egy dandár pedig 16–28, illetve 24–42 kilométer szélességben (8, illetve 12 századdal) tud hatékonyan működni. A cikk szerzője szerint ez azt jelenti, hogy nagyobb szabású hadművelet esetén egy lovashadosztály kevés a hatékony felderítéshez és biztosításhoz. A fentieken túl még portyázó csapatok felállítását is javasolja, amelyeknek kizárólag az a feladatuk, hogy a kiderítési körleten túl mozogjanak, ott zavart keltsenek és eltereljék az ellenséget, továbbá 3–4 kilométerre lemaradva különleges tartalékokat, akikhez tüzéség is tartozhat.³⁹

³⁶ TATTAY 1893: 280.

³⁷ KERNER 1881: 78; KERNER 1886b: 897–899.

³⁸ KERNER 1881: 78.

³⁹ KERNER 1881: 79–86.

A szerző részletesen kitér az úgynevezett kiderítési szolgálat feladataira, a kommunikáció fontosságára (a felderítők és a parancsnokság közötti állandó küldönckapcsolat) és arra, hogy a felderítőknek kerülniük kell a közvetlen harcot – ez a biztosítók feladata. A felderítőknek az ellenség hátába kell ilyenkor kerülniük, hogy információkat szerezzenek a főerőkről. Elmondja, hogy minél távolabbi helyszínen valósul meg a felderítés, annál kisebb létszámú csoportoknak érdemes azt megvalósítani a hatékonyság és a rejtés miatt, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy az ilyen különítményeket mindig különösen jól felkészült tiszteknek kell vezetni.⁴⁰

1888-ban Aczél százados a cikkében arra tér ki, hogy a szabályzat a művelés alatt álló vidéken végrehajtott felderítésre koncentrál, azonban nem nevezi meg, hogy mi a teendő akkor, ha nincsenek utak és tájékozódási pontok. Hogyan fog a futár haladni, és hogyan találja meg azt a települést, ahol a parancsnokság van?

„Hogy fogja ezen küldönc a községet megtalálni? hol neki a jelentést gyorsan kézbesíteni kell. [...] nem kell mást tenni a menetirányt vesztettnek, mint a földre feküdni és kézfejeit összezárt ujjakkal a földre éllel úgy letenni, hogy a kézfejek kisujjai a földön egymástól kézfej szélességre feküdjenek, miközben a kézfejek hüvelykujjainkkal felfelé állanak és a hüvelykujjak szorosan egymáshoz zárkoznak, minek folytán a kézfejek egy az ujjak hegyei felé mindig szűkülő három oldalú ürs kúpot képeznek, melynek két oldalát a kézfejek, egy oldalát a föld képezi, most a küldönc ezen három oldalú kúpbá nyitott végén bármit is belekiált: ezen hang a földszínen elterül és a kutyák 5-6, de még 10 kilométerről is ugatni kezdenek, mely hang után a küldönc egész egyenesen bemegy a községbe, ha pedig ez nem község, hanem bármely tanya volna, vezetőt legalábbis mindig talál, mert ahol kutya van, ott közel embernek is kell lenni. Ez az Alföldön ősi időkben fennmaradt és jelenleg is használatban levő tájékozás; éjjel, ködben, különösen használható és mindig célra vezet.”⁴¹

Kiképzés, gyakorlatok a honvéd lovasságban

Az első önálló magyar királyi honvéd lovashadosztályi keretgyakorlatot 1894-ben tartották. Erről Hazai Samu százados 1895-ben egy önálló, 175 oldalas kiadványban számolt be, amely a *Közlöny* 1895. évi 5. számaként is megjelent. A gyakorlatot Forinyák Gyula altábornagy, József főhercegnek, azaz a Honvédség főparancsnokának adlátusa vezette. A nagyszabású gyakorlatnak, amely Füzesabony térségében zajlott július 24–31. között, kettős célja volt: megszervezni és működtetni a lovashadosztály felderítő szolgálatát, valamint a harcvezetést.

A hadosztály (5.) két dandárból (19. és 23.), hat huszárezredből, két elővédből, két vadászszázalóaljából állt, továbbá hat hírszerző különítményből és tizenegy hírszerző járőröből. A különítmények és járőrök 10-10 lovassal működtek, csatlakoztak hozzájuk távirójárőrök és kerékpárosok is (utóbbiakról a szerző megjegyzi, hogy noha jelentős távolságokat tettek meg, kizárólag jó minőségű úton voltak használhatók, és a kerékpárok gyakran szorultak javításra). A gyakorlat alatt a járőrök és különítmények parancsnokainak nagyfokú önállóságot biztosítottak. Céljuk az ellenség felderítése volt, a kapott parancsban ez állt,

⁴⁰ KERNER 1881: 89–91.

⁴¹ ACZÉL 1888: 671–672.

valamint a számukra kijelölt menetvonal. A gyakorlat alatt településeket kutattak át, foglyokat ejtettek, gyanús tevékenységet figyeltek meg, és folyamatosan jelentettek a felsőbb parancsnokságok részére.⁴²

Kerner Pál szerint a lovasság fontossága az utóbbi időben sem csökkent, noha a fegyverzet és a gyalogsági tűzhatás erősödött. A harcászati értékű lovasság szerepét tapasztalat támasztja alá, tehát több, mint hírszerzés és futárszolgálat. Azonban a császári és királyi hadseregen és a honvédségen belül is komoly hiányok vannak a lovassági kiképzésben: főként a táborig (harctéri) szolgálat, különösen pedig a tisztok járőr- és jelentési szolgálata marad el a kívánttól. A lovas hírszerzési szolgálat feladata továbbra is az ellenség, a terep és a szomszédos saját csapaterők vizuális felderítése, a harctéri lőszerutánpótlás biztosítása, valamint a harcászati és az élelmezés biztosítása. Mivel ezeket a feladatokat általában fiatal lovastisztekre bízzák, a képzés fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni, ehhez szükségesek lovas gyakorlati utazások, azaz olyan távlovaglások gyakorlása, amelyek során rutint szereznek a lovasok.⁴³

Lehetőségek

A 20. század hajnalán a hadtudományi szakirodalomban egyre hangsúlyosabban jelent meg a lovasság jövőbeni szerepének vizsgálata, különös tekintettel annak felderítő és harcászati alkalmazására. Vághó Ignác százados összegző tanulmányában több neves szerző – köztük Verdy du Vernois, Conrad von Hötzendorf és Lütgendorf – munkáira támaszkodva mutatott rá, hogy a modern háborúban a lovasság kiemelt feladata a határbiztosítás, a mélységi felderítés és az ellenséges háterszágban végrehajtott szabotázs, különösen a háború kitörését közvetlenül követő időszakban. E szerepkör legösszetettebb és legnagyobb kiképzési igényű eleme a hadászati felderítés, amely nem csupán információszerezést, hanem megfigyelést és az ellenség leleplezését is magában foglalja.⁴⁴

Ezzel párhuzamosan Georg Sprang 1901-es műve, amelyet Nagy Pál százados ismeretett, a tűzérségi felderítés egyre növekvő jelentőségére hívta fel a figyelmet a gyérfüstű löpor alkalmazásának következményei miatt: a célpontok nehezebben észlelhetők, a meglepetésszerű tűz hatékonyabb, ezért a pontos terep-, ellenség- és tűzhatás-felderítés alapvetővé válik. Sprang hangsúlyozza a tűzérségi és lovassági felderítés összehangolt működésének szükségességét.⁴⁵

Mindezeket túl pedig a 19. század végére és a 20. század elejére számos olyan eszköz és jármű katonai alkalmazása is lehetségessé vált, amelyek egyre komolyabb lehetőséget biztosítottak a hadászati és harcászati felderítésben.

⁴² HAZAI 1895: 2–18.

⁴³ KERNER 1886a, 820–827.

⁴⁴ Vö. VÁGHÓ 1900: 1002–1022.

⁴⁵ NAGY 1901: 596–597.

Emberi erővel hajtott jármű (kerékpár)

Az 1890-es évekre a velocipéd, majd a kerékpár Magyarországon is elterjedt eszköz volt civil és katonai célokra egyaránt. Bakits főhadnagy tárcájából tudható, hogy öt társával együtt 1884-ben alakítottak egyet a céllal, hogy meghonosítsák az akkor itthon frissnek számító találmányt. Habár nem jártak sikerrel, a bécsűjhelyi katonai akadémián már 1882-től kötelező tantárgyként szerepelt a kerékpározás a katonai vívó- és tornatanári tanfolyamon. Hadi alkalmazhatóságát 1891-ben mutatták be először egy császári gyakorlaton: a cél az eszköz hírszerzési keretbe való illesztése volt. 12 tagú kerékpáros járőrt alkottak, akik gyorsan haladtak és összességében jól szerepeltek. A honvédség először a kőszegi összpontosításon alkalmazta a kerékpárt, eleinte hírszerző, majd 1894-ben felderítő szolgálatban is. Bakits meghatározza az ideális kerékpárt: ennek súlya maximum 15 kilogramm, továbbá „a légsöveket (Pneumatik) övedző gummiburkolat megfelelő vastagságú legyen, s e mellett hosszában recézett (geriffelt), mi által a haladás nyugodtabb és biztosabb, azaz sáros úton nem csúszik jobbra-balra”, a kormányrúd legyen egyenes (emiatt rákényszerül a kerékpáros az egyenes tartásra, ami egészségügyi szempontból is fontos, továbbá jobban lát), a két kerék azonos átmérőjű legyen, lámpát nem javasol (messziről felismerhetővé válik, a kerékpáros viszont csak 1–2 métert lát előre, ugyanakkor hasznos lehet térképvásárlásnál), valamint minden csillogó részt kerülni kell, és jól karban kell tartani, az ideális kerékpáros pedig legyen könnyű (maximum 70 kilogramm), kerékpározásban kiképzett, jó lövő és térképbeclő, öltözete legyen kényelmes, nadrágját bokában kamásli tartsa össze, cipője legyen félmagas, fűzős és vízhatlan, a kormányrúdra erősítve legyen nála vízhatlan lódenköpeny. Vigyen magával franciakuksot, olajos szelencét, ragasztót, kaucsukdarabokat és pumpát, valamint páronként legyen náluk 10 méter kötél és egy kézi-balta.⁴⁶ Három típusú kiképzést különít el: futár, harcoló, valamint hírszerző és felderítő. Utóbbival kapcsolatban megjegyzi, hogy 120–130 kilométer 8–10 óra alatt teljesíthető kerékpárral, ami lóval kevésbé valószínű, továbbá a kerékpáros el tudja rejteni a járművét, és gyalog tudja folytatni a feladat végrehajtását, amennyiben szükséges.⁴⁷

Külföldön, főleg Franciaországban eközben új fejlesztéseket próbáltak: a felderítő szolgálat részére 1891-ben kifejlesztettek egy szárazon és vízen egyaránt alkalmazható velocipédet,⁴⁸ 1897-ben pedig Laon közelében mutatkozott be egy olyan kerékpáros század, amelynek célja a felderítő és portyázó lovasságot támogatni, távoli pontokat gyorsan meg szállni, továbbá zavarni az ellenséges felderítést – ők összehajtható kerékpárokon közlekedtek.⁴⁹

Höfer Antal százados 1905-ben, a bécsi katonai kaszinóban tartott előadásában a gyalogság és a lovasság együttes alkalmazásának lehetőségeit vizsgálta, különös tekintettel a kerékpáros és lovasított gyalogos egységeket, amelyeknek célja, hogy a gyalogsági tüzerőt a mozgékonyassággal lehessen egyesíteni. Részletes forrásmegjelölésekkel alátámasztva mutatja be, hogy ez a törekvés nem új keletű: a „kocsizó gyalogság”, a mai értelemben tulajdonképp gépkocsizó lövészek már most is léteznek, azonban a jövő az „önműködő közlekedő eszközöké”. A kerékpárosok alkalmazása különösen a gyors hírszolgálatban és

⁴⁶ BAKITS 1896: 555–556.

⁴⁷ BAKITS 1896: 559–560.

⁴⁸ A velocipéd 1891: 389.

⁴⁹ Lovasok és kerékpározók 1897: 250.

a harccselekmények támogatásában mutatkozik meg, a motorkerékpáros futárok a sebesség (akár 40 kilométer/óra), a kis fizikai megterhelés és a jó terepjáró képesség miatt jelentenek innovációt, noha hátrányaik – zaj, üzemanyag-függőség, magas költség – korlátozzák alkalmazásukat. A Monarchiában 1896-tól működő kerékpáros osztagokat más államok példái is visszaigazolták, különösen a felderítés és a gyors reagálás terén. A lovasított gyalogság fogalma, azaz a mozgékonytságot lóval biztosító, de gyalogosan harcoló egységek elképzelése szintén a mobilitás és tüzerő közötti egyensúlykeresés jegyében született, s e formációk képezték a modern gyorsreagálású csapatok történeti előképét.⁵⁰

Gépesített felderítés (motorkerékpár és gépkocsi)

Habár a gépkocsi említés szintjén korábban is megjelent már a *Közlönyben*, először Guillaume Árpád vezérkari százados foglalkozott részletesebben az új közlekedési eszközzel és annak katonai alkalmazhatóságával 1903-ban, hiszen „[a]z olyan kiterjedt és sokoldalú szervezet, mint a hadsereg, mindig lépést tart a legújabb vívmányokkal és a tudományos és praktikus kísérletek eredményeit minden alkalomkor élénk figyelemmel kíséri.”⁵¹ Működés alapján négy típust különböztet meg, amelyek közül meglátása szerint katonai célra az első kettő alkalmazható. A négy típus: gőzkocsi, robbanómotoros kocsi, villamos automobil, végül pneumatikus kocsi (acetilénnel és sűrített levegővel működő jármű) – utóbbival csak kísérleteznek.⁵² Kialakítás szempontjából személyszállító, teherszállító és vontató járműveket különít el, valamint említést tesz az „autocycle”-ről, azaz a motorkerékpárról is.⁵³ Katonai alkalmazás tekintetében az alábbi területeken látja a gépkocsik és motorkerékpárok jövőjét: 1. gyalogság (néhány motorkerékpár a kerékpárosok kímélése érdekében hosszabb utakra – meglátása szerint a trén átállása gépi vontatásra a terepviszonyok miatt lehetetlen a közeljövőben); 2. lovasság (a felderítő szolgálatban, ezredenként legalább egy motorkerékpár támogatná a távírójárórt, valamint ahogy Németországban, a brit gyarmatokon és Svájcban, úgy a hazai eljárásrendben is szerepelhetne a lovasság mellett géppuskás osztag, ami gépkocsikon haladhatna a lovassággal); 3. tűzéség (habár jó lenne gépi erővel vontatni a teljes tűzéséget, a szerző erre egyelőre nem lát esélyt, a lőszerszállításban azonban igen); 4. műszaki csapatok (felszerelés szállítása); 5. tábori egészségügyi szolgálat (sebesültek kivonása); 6. hadtáp (egy teherszállító gépkocsi 1,6 tonna hasznos teher továbbítására alkalmas, ami 3000 ember egy napi tartálékélelme, tehát 4 ilyen gépkocsi egy teljes hadosztály élelmét szállíthatna napi szinten 30–40 kilométerre a csapatokhoz, továbbá hatékony eszköz lenne a harácsolásnál is); 7. parancsnokság (futárszolgálat, irodakocsi, térképszállító jármű); végül 8. a hadra kelt sereg (személyszállítás, postaszolgálat, tehortovábbítás).⁵⁴ Ahogy látható, a gépesített járművek rendkívül sokoldalúan lehetnének használhatók a magyar haderő számára is, azonban egyelőre komoly gondot okoz számukra a terep, különösen pedig az üzemanyag- és a gyakori szervizigény is.

⁵⁰ HÖFER 1905: 10–28.

⁵¹ GUILLEAUME 1903a: 445.

⁵² GUILLEAUME 1903a: 446.

⁵³ GUILLEAUME 1903b: 592–602.

⁵⁴ GUILLEAUME 1903b: 602–605.

Arra, hogy a közös haderő és a honvédség komolyan fontolja az alkalmazást, számos példát hoz: az 1902. évi közös gyakorlaton már hét belföldi gyártmányú személyautót alkalmaztak (4 benzinüzemű járművet az Arnold Spitz gyárból, 2 gőzüzemű kocsit a nessesdorfi vagongyárból és 1 elektro-benzinmotoros (azaz hibrid) gépet a Risch, Lohner és Porsche cégtől).⁵⁵

1906-ban a császári és királyi hadsereg gyakorlatain már megszokott látvány a gépkocsi: parancsnoki járművek, teherautók, valamint páncélozott, géppuskával felfegyverzett járművek kerülnek alkalmazásba, utóbbiak különösen a felderítéseken.⁵⁶ A páncélozott, felfegyverzett felderítő jármű alkalmazása természetesen külföldön, főként a brit, francia, olasz és német haderőben terjedt el.⁵⁷

Légi felderítés (léggömb, léghajó, repülőgép)

A *Közlöny*ben 1887-ben megjelent cikk⁵⁸ szerint ekkor a Monarchia az egyetlen jelentős európai hatalom, ahol a katonai léghajózást nem honosították meg.⁵⁹ A léghajózás már százéves múltat tekintett vissza, ugyanakkor a legfontosabb kérdésre ekkor – tudniillik a kormányozhatóságra – még nem született elfogadható megoldás. A német forrásokból dolgozó cikk a léghajó három felhasználási területét említi: felderítési, közlekedési és aknaszállító eszközként. A felderítéssel kapcsolatban nem az irányíthatóság hiánya az egyetlen probléma: a megfigyelőt befolyásolják az optikai csalódások, az időjárási körülmények, a domborzat takarása és az a tény is, hogy a légáramlatok miatt a léghajó a levegőben nagyon ritkán stabil. A felderítés során a léghajóból készíthetők fényképfelvételek, a szerzett információk továbbítása azonban nem egyszerű feladat (ez történhet üzenetek ledobásával, fényjelekkel, az 1890-es évektől kezdve telegráffal és telefonnal is).⁶⁰ A felderítésnek vannak azonban olyan előnyös területei is – például tengeren – ahol nincs jobb alternatíva, hiszen léghajóról megfigyelhető a szárazföld, a hajók és (már 1891-ben is) a tengeralattjárók.⁶¹

1892-ig lényegében csak léggömbök voltak, azóta hosszúkás alakú léghajó is létezik, ami stabilabb – ugyanakkor „[...] igen jó szemre és másodszor igen jó gyomorra van szükség a léghajósnak, nem is említve a szédüléstől való mentséget”,⁶² nehezebben lelőhető és 400 méterig bármilyen időjárási körülmények között felengedhető.

A légi felderítés következő szintjét a századfordulón megjelenő kormányozható léghajó, majd a repülőgépek jelentik – s noha utóbbiak már 1903 óta léteznek, a *Közlöny* szerzője így nyilatkozik róluk: „Sok mende-monda tárgya az amerikai Wright testvérek motoros repülő-gépe, amelyet azonban eddig még komoly léghajós nem látott. Így nem áll módomban leírni.”⁶³

⁵⁵ GUILLEAUME 1903b: 611.

⁵⁶ Az osztrák–magyar haderő szervezeti és egyéb újításai 1906: 1091.

⁵⁷ GUILLEAUME 1907: 1213.

⁵⁸ BALÁS 1887: 534–538.

⁵⁹ Ez 1890-ben változik meg: a császári és királyi hadseregben létrehozta úgynevezett vári léghajós osztagokat, tábori léghajós osztagokat és Polában van tengerészeti osztag is. MIKOSS 1903: 224.

⁶⁰ GEÖCZE 1892a: 272–295.

⁶¹ Léghajóval való hírszerzés tengeren 1891: 139–140.

⁶² MIKOSS 1901: 615.

⁶³ DE SGARDELLI 1907: 793–794.

Összefoglalás

A dolgozat kísérletet tesz arra, hogy források segítségével nyújtson képet a harcászati és hadászati felderítés 19. század végi és 20. század eleji állapotáról. A tárgyalt időszak az európai háborús események tapasztalatai és a fokozatosan teret hódító új eszközök megjelenése miatt egyaránt különösen izgalmas a katonai információgyűjtés területén. A rendelkezésre álló szabályzatok és a *Ludovika Akadémia Közlönyében* megjelent tanulmányok, referátumok segítségével bepillantást nyerhetünk az osztrák–magyar császári és királyi hadsereg, valamint külön a magyar honvédség, továbbá a legutóbbi háborúkat megvívó felek, így a németek, a franciák és az olaszok eljárásrendjeibe és terveibe. Elmondható, hogy a korszakban minden országot foglalkoztat a harctéri információgyűjtésben korábban szinte kizárólag jelen lévő lovassági fegyvernem feladatainak újraértékelése. A századfordulót közvetlenül megelőző időszakban néhol megkérdőjeleződik a lovasság harcászati alkalmazhatósága, ugyanakkor még mindig komoly lehetőségeket látnak a lovas-rohamok pszichikai hatásában. Ezen túlmenően abban is, hogy hatékonyan alkalmazhatók a távoli és a közeli információgyűjtésben, kombinálva ezt a feladatot az ellenséges felderítőkkel való harctevékenység kiváltásával, félrevezetéssel, a harcrend megzavarásával. Különböző feladatok végrehajtására eltérő nagyságú és összetételű (gyalogság, esetleg tüzérség bevonásával) egységek alkalmazását írták elő. A megjelenő járművek (kerékpár, motorkerékpár, gépkocsi, légi járművek), valamint a gyalogság támogatásának bevonása új perspektívákat nyitott az információgyűjtésben, azonban a vizsgált időszakban ezek még nem kiforrott technikák voltak, számos, egyelőre megoldhatatlan problémával jártak (mint például a karbantartás, üzemanyagfüggés, irányíthatóság), így noha a hagyományos eljárásrendek megkezdték hanyatlásukat, a nagy háborúig még megmaradt elsőbbségük.

Felhasznált irodalom

- A felderítő és biztosító szolgálat (1900). *Ludovika Akadémia Közlönye*, 27(10), 1044–1045.
- A gyalog felderítők alkalmazása a harc bevezetése alatt (1893). *Ludovika Akadémia Közlönye*, 20(3), 334.
- A lovasság harcászatáról (1886). *Ludovika Akadémia Közlönye*, 13(2), 108–145.
- A velocipéd (1891). *Ludovika Akadémia Közlönye*, 18(4), 389.
- ACZÉL [?] (1888): A tájékozás. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 15(8–9), 671–672.
- Az osztrák–magyar haderő szervezeti és egyéb újításai (1906). *Ludovika Akadémia Közlönye*, 33(10), 1072–1098.
- BAKITS László (1896): A kerékpár katonai használhatóságáról. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 23(6–7), 553–560.
- BALÁS György (1887): A katonai léghajózás jelen állása. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 14(6–7), 534–538.
- BALLA Tibor (2000): *A magyar királyi honvéd lovasság 1868–1914*. Budapest: Balassi Kiadó.
- BÁRCZAY Oszkár (1881): Utasítási terv a lovasságnak más fegyvernemekkel összeköttetésben való alkalmazására. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 8(1), 23–37.

- BODA József – PARÁDI József – REGÉNYI Kund Miklós (2014): *Felderítő-szolgálati utasítás, 1872. Anleitung zum Kundschaftdienste, 1872.* Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság – Nemzetbiztonsági Szakszolgálat.
- BODA József – REGÉNYI Kund szerk. (2019): *A hírszerzés története az ókortól napjainkig.* Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- BOGDÁN István (1990): *Magyarországi hossz- és földmértékek 1601–1874.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- DE SGARDELLI Caesar (1907): A léghajózás fejlődése az utolsó években. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 34(5), 781–794.
- FORINYÁK Gyula (1873–1874): A lovasságnak a hadműködések alatti alkalmazásáról. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 1(1), 1–13.
- FORINYÁK Gyula (1881): Az újabbkori fegyvereknek befolyása a harcra való kifejlődésre és a biztosítási szolgálatra. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 8(4), 209–219.
- GEŐCZE István (1892a): A léghajók hadi alkalmazása. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 19(3), 272–295.
- GEŐCZE István (1892b): A lovasság összeköttetésben a többi fegyvernemmel. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 19(12), 1049–1061.
- GUILLAUME Árpád (1903a): Az automobil, annak szerkezete és hadi alkalmazása (1.). *Ludovika Akadémia Közlönye*, 30(4), 445–460.
- GUILLAUME Árpád (1903b): Az automobil, annak szerkezete és hadi alkalmazása (2.). *Ludovika Akadémia Közlönye*, 30(5), 592–615.
- GUILLAUME Árpád (1907): Az automobil és alkalmazása (1.). *Ludovika Akadémia Közlönye*, 34(10), 1196–1214.
- HAZAI Samu (1895): *A magy. kir. honvéd lovas-hadosztály keretgyakorlat 1894-ben.* Budapest: Pesti Könyvnyomda.
- HERMANN Róbert (2023): Magyarország hadtörténete a francia forradalomtól a kiegyezésig, 1790–1867. In HERMANN Róbert (szerk.): *Kis magyar hadtörténet.* Budapest: Zrínyi Kiadó, 121–151.
- HÖFER Antal (1905): Kerékpárosok és lovasított gyalogság. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 32(1), 10–28.
- KERNER Pál (1881): A lovasság hadászati alkalmazása. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 8(2), 75–99.
- KERNER Pál (1886a): Lovasgyakorlati utazásokról. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 13(11), 820–827.
- KERNER Pál (1886b): A lovasságról és harcászatáról. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 13(12), 881–902.
- KRAJNC Zoltán főszerk. (2019): *Hadtudományi lexikon. Új kötet.* Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Léghajóval való hírszerzés tengeren (1891). *Ludovika Akadémia Közlönye*, 18(2), 139–140.
- Lovasok és kerékpárosok (1897). *Ludovika Akadémia Közlönye*, 24(2), 250.
- MIKOSS Aladár (1901): Aléghajó a várban. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 28(7–8), 611–620.
- MIKOSS Aladár (1903): A katonai léghajózás. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 30(2), 222–234.
- NAGY Pál (1901): Georg Sprang: Grundsätze für die Durchführung des artilleriestichen Aufklärungdienstes. Wien, 1901. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 28(5–6), 596–597.

- PARÁDI József (2014): Felderítő szolgálat az Osztrák–Magyar Monarchiában. In BODA József – PARÁDI József – REGÉNYI Kund Miklós: *Felderítő-szolgálati utasítás, 1872. Anleitung zum Kundschaftdienste, 1872*. Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság – Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 27–49. Online: <https://doi.org/10.31626/HU-ISSN2064-4728.I.27-50P>
- REGÉNYI Kund Miklós (2014): A „Felderítő szolgálati utasítás” szakmai szemmel. In BODA József – PARÁDI József – REGÉNYI Kund Miklós: *Felderítő-szolgálati utasítás, 1872. Anleitung zum Kundschaftdienste, 1872*. Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság – Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 51–66. Online: <https://doi.org/10.31626/HU-ISSN2064-4728.I.51-68P>
- SALAMON Konrád szerk. (2011): *Világtörténet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Szolgálati szabályzat a magyar királyi Honvédség számára. Második rész. Az 1875. évi Szolgálati szabályzat harmadik kiadása* (1910). Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság – Révai Testvérek.
- TATTAY István (1893): Hírszerzés, hírszerző járőrök viselkedése. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 20(3), 272–282.
- VÁGHÓ Ignác (1900): A lovasság tevékenysége a jövő háborúban. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 27(10), 1002–1022.
- Válogatott lovasok és tiszti járőrök a lovassági hadászati felderítésnél (1889). *Ludovika Akadémia Közlönye*, 16(12), 1075–1076.